

WOLNOŚĆ POLITYCZNA W EUROPIE

(ANDRZEJ NOWOSAD)

Wolność polityczna rozumiana jest tu jako brak przymusu i możliwość nieskrępowanych wyborów spośród wszystkich dostępnych opcji, bez ograniczeń ze strony władz, zwyczajów i norm społecznych.

Spór o wolność w gospodarce i państwie, zapoczątkowany przez Arystotelesa i Platona, dziś toczy się w nauce o ekonomii i polityce głównie między zwolennikami Friedricha A. Hayeka (1899–1992) i Johna Maynarda Keynesa (1883–1946). Impulsem tego sporu stała się *Droga do zniewolenia* (1944) Hayeka, będąca intelektualną odpowiedzią na *Ogólną teorię zatrudnienia, procentu i pieniądza* (1936) Keynesa. Historię tego sporu, poczynwszy od II wojny światowej aż do czasów współczesnych, czytelnik znajdzie w książce Nicholasa Wapshotta *Keynes kontra Hayek. Spór, który zdefiniował współczesną ekonomię* (2011, wyd. polskie 2013).

Hayek jest postrzegany w tym sporze jako twórca szkoły pozytywnej krytyki demokracji, która skupia ekonomistów i politologów podważających zasadność i użyteczność planowania ekonomicznego w państwie. *Ogólna teoria zatrudnienia* Keynesa jest zaś fundamentalnym dziełem dla zwolenników interwencjonizmu państwowego.

Nicholas Wapshott sympatyków Hayeka nazywa „słodkowodnymi” – od ich centrum naukowego nad wielkimi jeziorami (Chicago i Michigan), a Keynesa – „słonowodnymi”, ponieważ ich centra naukowe znajdowały się na Wschodnim Wybrzeżu (Nowy Jork, Boston, Waszyngton). Słodkowodni – pisze Wapshott – wierzą w całkowicie wolny rynek i nie uznają jego „leczenia”:

Słodkowodni żywili przekonanie, że gospodarka powinna być postrzegana jako żywy organizm kierowany racjonalnymi decyzjami tych, którzy mają udział w rynku. Rząd powinien zadbać jedynie o to, aby był on wolny i sprawiedliwy, a wydatki publiczne i podatki nie zaburzały naturalnego porządku ekonomicznego. Wyciągnięto wniosek, iż jednostki podejmują racjonalne decyzje oparte na swoich wyobrażeniach o przyszłości, że biznesmeni powstrzymują się od nowych inwestycji, kiedy obawiają się, iż wydatki publiczne mające na celu pobudzenie rozwoju ekonomicznego doprowadzą do wzrostu podatków oraz inflacji, a także iż globalizacja i postęp w dziedzinie komunikacji elektronicznej podnosi wydajność rynku, co jest korzystne dla wszystkich. Okresy recesji, jak twierdzili słodkowodni, stanowią naturalny element cyklu ekonomicznego, który należy przetrwać, a nie leczyć. Preferowali rozwiązania podażowe, które zachęcały przedsiębiorstwa do dostarczania tańszych dóbr, a tym samym napędzały popyt, znosząc utrudnienia ze strony rządu w postaci sankcji i podatków (WAPSHOTT 2013, e-book).

Zdaniem Wapshotta słonowodni zwolennicy Keynesa znają lekarstwa i mają wiedzę, jak leczyć, ale nie zawsze trafnie potrafią zdiagnozować pacjenta. Wapshott pisze:

Słonowodni przekonywali, że gospodarka pozostawiona własnemu losowi nie będzie odpowiadała każdemu. Uważali recesję za objaw pogorszenia jej zdrowia albo rezultat niespodziewanego szoku i starali się leczyć bezrobocie w dolnej fazie cyklu koniunkturalnego. Byli przekonani, iż rynki, zwłaszcza kiedy siła robocza jest zorganizowana w związki zawodowe, wolno reagują na zmiany, a konkurencja okazuje się niedoskonała (WAPSHOTT 2013, e-book).

„Dziś, po upadku ZSRR i licznych kryzysach gospodarczych, mimo szerokiego interwencjonizmu, niewielu słonowodnych ekonomistów przyznaje się do inspiracji Keynesem” – pisze Wapshott, powołując się na słowa Alana S. Blindera, keynesisty z Princeton i laureata Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii – i dodaje, że dziś „kontrewolucja hayekowska staje się faktem” (WAPSHOTT 2013, e-book).

W kontekście sporu Hayeka z Keynesem o wolność uwagę zwraca też głos Milтона Friedmana (1912–2006) w *Capitalism and Freedom* (1962) i *Free to Choose* (1980), że wolność polityczna to niezbędny warunek istnienia wolności ekonomicznej, co w literaturze przedmiotu nazywane jest hipotezą Hayeka-Friedmana (*Hayek-Friedman hypothesis*) (LAWSON, CLARK 2010).

Friedman w swoich poszukiwaniach przyjmuje za pewnik pogląd Keynesa, że gospodarkę należy obserwować jako całość i używać średnich do określania przyczyn i skutków przemian ekonomicznych i społecznych, ale nie jest zwolennikiem interwencjonizmu państwa i podobnie jak Hayek twierdzi, że praworządność, w rozumieniu Johna Locke’a (1632–1704), oraz istnienie litery przestrzeganego przez wszystkich i jednakowego dla wszystkich prawa mogą zagwarantować wolność. „Celem prawa nie jest znoszenie i ograniczanie, lecz zachowanie i powiększanie wolności” – pisze Locke (LOCKE 1992: 201).

Spór Hayeka z Keynesem równie żywo inspiruje politologów i ekonomistów, jak niegdyś polemika Arystotelesa (*Polityka, Etyka Nikomachejska*) z Platonem (*Państwo, Prawa*). Oba te spory, choć odległe o stulecia, mają podobne podłoże i oba dotyczą „niewiernych uczniów” swoich mistrzów. Istota sporu leży w odpowiedzi na pytanie: co jest ważniejsze – państwo czy człowiek?

Dla Platona i Keynesa najważniejsze okazuje się państwo, a dla Arystotelesa i Hayeka – człowiek i sprawiedliwość społeczna. Rozważnie pisze tu Arystoteles, że sprawiedliwość jest „czymś proporcjonalnym”, a „proporcja jest równością stosunków” i niesprawiedliwe wydaje się to, co „wykracza przeciw proporcji”, bo „kto postępuje niesprawiedliwie, ma zbyt wiele, a kto jest pokrzywdzony – ma za mało” (ARYSTOTELES 2007: ks. V, pkt III, ust. 20).

Według Hayeka i Friedmana interwencjonizm państwowy, jakby go nazwać (np. ratowanie dotkniętych kryzysem banków w ostatnim kryzysie finansowym w USA i Europie Zachodniej czy uprzywilejowanie sektorów energetycznych w Rosji), jest niesprawiedliwy społecznie, bo tworzy grupy uprzywilejowane (oligarchię), przeciw równości i wolności. „Wszyscy godzą się, że sprawiedliwy rozdział [wolności

politycznych (ἡ πολιτική ελευθερία) i gospodarczych (majątku osobistego i wspólnego – ἰδιοκτησία καὶ κοινοκτημοσύνη)] powinien być dokonywany ze względu na pewną wartość, tylko że nie wszyscy wymieniają tu tę samą wartość – demokraci mówią o wolności, zwolennicy oligarchii – o majątku” – pisze Arystoteles (ARYSTOTELES 2007: ks. V, pkt III, ust. 7). Słodkowodni twierdzą zaś, że zwyrodnienie sprawiedliwej proporcji w państwach o ustroju demokratycznym najpierw rodzi oligarchię, a zaraz po niej tyranie, przed czym przestrzegał zarówno Platon w *Prawach* i Hayek w *Drodze do zniewolenia*, jak i Arystoteles w *Etyce Nikomachejskiej* i *Polityce* oraz Friedman w *Freedom and Economic System* (1939).

Słonowodni utrzymują jednak, że również hołdowanie idei nadmiernej równości i wolności może zrodzić anarchię oraz doprowadzić ostatecznie do tejże samej tyranii, przed czym przestrzega Platon, pisząc, że „nadmierna wolność, zdaje się, że w nic innego się nie przemienia, tylko w nadmierną niewolę – i dla człowieka prywatnego, i dla państwa”. Prowadzi ona do dyktatury, która „nakłada na demokrację kajdany”. Dlatego też u Platona nie ma miejsca na wolność w państwie o systemie demokratycznym, bo – jak pisze – demokracja „rządzona jest przez próżniaków i rozrzutników; przewodzą im najodważniejsi, a najmniej odważni ciągną za nimi” (PLATON 1958: 564A; 563D; 564B).

Platon, podobnie jak Hayek i Friedman, to zwolennik państwa opartego na zasadzie prawa (το κράτος δίκαιον), ale w ujęciu starożytnego filozofa prawo ma służyć państwu i powinno czynić je (ale nie jednostkę) „wolnym, umiarkowanym i mądrym” (PLATON 1958: 693B; 701D)¹. W odróżnieniu od Arystotelesa i Hayeka Platon nie daje jednostce możliwości współudziału w tworzeniu prawa, a za jego nieprzestrzeganie przewiduje surowe kary, z karą śmierci włącznie (PLATON 1958: 756E; 807E–808C). Arystoteles natomiast idealny urząd państwa widzi w umiarkowanej politei (mesi politeia, η μέση πολιτεία), czyli w połączeniu arystokracji (η αριστεία, η αριστοκρατία) i demokracji (η δημοκρατία), bo dominuje w nim szeroka klasa średnia (ciężkozbrojni, οι βαριοί) cechująca się małą skłonnością do podejmowania ryzyka politycznego. Rządy w politei sprawuje się z zastosowaniem szerokich konsultacji społecznych (plebiscytów, οι δημοψήφισμα), a uchwały władz – jak pisze Arystoteles w *Polityce* – „nie są jedynie podawane do wiadomości, ale lud ma prawo rozstrzygania, i każdemu, kto zechce, wolno przeciw przedłożeniu wystąpić, czego nie ma w innych ustrojach” (ARYSTOTELES 2006: ks. II, pkt 8, ust. 3).

Hayek, podobnie jak Arystoteles, jest wyczulony na kwestie zagarnianej przez państwo wolności człowieka i twierdzi, że w większości państw demokratycznych wolność okazuje się dziś już li tylko pustą formułą, nic nieznaczącą procedurą,

¹ W czasach nowożytnych koncepcje „państwa ponad wszystko” znane są choćby z doktryny faszystowskiego Benito Mussoliniego (1883–1945) w latach 1922–1943, niemieckiego nazizmu i narodowego socjalizmu Adolfa Hitlera (1889–1945) w III Rzeszy Niemieckiej (*Drittes Reich*, 1933–1945), komunizmu w ZSRR (1922–1991) i nieobce też Rzeczypospolitej (1918–1945), zwłaszcza w okresie rządów Józefa Piłsudskiego (1867–1935). Dziś te doktryny są widoczne w państwach powstałych po upadku Jugosławii, ZSRR i bloku wschodniego.

przysłaniającą brak rzeczywistej wolności (HAYEK 1939: 189–211). Ku tego typu twierdzeniu skłania się coraz więcej badaczy systemów politycznych na świecie. Warto dodać, że w *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2015) pojęcie wolności politycznej zostało już całkowicie zakwestionowane (O'HAGAN 2015: 398–403).

Fakt zakwestionowanej wolności suwerena podnoszą także Hayek i Friedman, wskazując, że odbieranie wolności politycznej jednostce i społeczeństwu to cecha charakterystyczna władzy państwowej. Hayek jako przykład podaje wspólne instytucjonalne korzenie totalitaryzmów: komunistycznego oraz nazistowskiego, i twierdzi, że systemy ograniczające wolność, jak choćby socjalizm, czy interwencjonizm w demokracji, w każdej swojej formie prowadzą ostatecznie do myślenia planistycznego, które wcześniej czy później przeradza się w tyranie, a nawet totalitaryzm (HAYEK 1944). Historia III Rzeszy czy ZSRR są dla Hayeka wymiernymi tego przykładami. Píše on tak: „Jeśli kapitalizm oznacza tu system konkurencji oparty na swobodnym dysponowaniu własnością prywatną, to o wiele ważniejsze jest, by uświadomić sobie, że tylko w tymże systemie możliwa jest demokracja. Gdy zostanie on zdominowany przez kolektywistyczne zasady, to demokracja nieuchronnie zginie” (HAYEK 1994: 69–70).

Friedman w *Capitalism and Freedom* (1962) zaleca, z podobnych co Hayek względów, zapewnienie w państwie stabilności i wolności politycznej poprzez minimalizację roli rządu w gospodarce. Taka rola ujawnia się dziś głównie w opartych na politycznych preferencjach zakupach rządowych, w charakterze i roli funkcjonowania i nadzoru spółek Skarbu Państwa, sektorów gospodarki kontrolowanych przez państwo (monopole państwowe, ochrona *infant industries*, sektorów i gałęzi przemysłu przynależnych oligarchii) oraz formule „schładzania” i „ożywiania” gospodarki. Wszystko to zabija wolność. Friedman pisze:

O relacjach wolności politycznej i wolnego rynku historyczne dowody mówią jednym głosem. Nie znam ani jednego przykładu, w czasie czy przestrzeni społecznej, charakteryzującego się dużą miarą wolności politycznych, który nie ma również czegoś porównywalnego do wolnego rynku, by organizować tak wielką skalę działalności gospodarczej (FRIEDMAN 1962: 9).

Rozmawialiśmy o wolnościach ekonomicznej i politycznej tak, jakby były to różne rzeczy, a tak nie jest (FRIEDMAN 2002: XVII).

Dla Friedmana wolność polityczna i gospodarcza to ta sama, niemożliwa do rozdzielenia wolność, zatem naruszanie wolności gospodarczej zabija wolność polityczną i odwrotnie – odbieranie wolności politycznej zabija gospodarkę. Na nic się więc tu zdaje wprowadzenie przez Isaiaha Berlina (1909–1997) dwóch koncepcji wolności – pozytywnej („wolności do”) i negatywnej („wolności od”). „Wolność do” to, według Berlina, wolność do partycypacji politycznej w sensie czynnym i biernym, a „wolność od” to wolność od ingerencji władz w życie prywatne obywatela (BERLIN 1958). We wszystkich analizowanych tu krajach

wspomniane kategorie wolności – negatywna i pozytywna – ścierają się z sobą, tworząc współczesne systemy polityczne.

Analiza indeksów wolności Freedom House w okresie badanym pozwala stwierdzić, że zmniejszanie roli wolności pozytywnej przez rządy krajowe widoczne jest dziś w Rosji, na Białorusi i na Ukrainie, w Armenii, Azerbejdżanie, Mołdawii, ale też na Bałkanach (w Grecji, Bułgarii, Serbii, Macedonii, Kosowie, Albanii, Bośni i Hercegowinie), w kilku krajach Europy Środkowo-Wschodniej (na Węgrzech i Słowacji, w Polsce) czy Południowej (we Włoszech, Francji, Hiszpanii). Zwiększanie wolności pozytywnej można zaś zaobserwować w Skandynawii i krajach wyspiarskich Europy, w Szwajcarii, Luksemburgu, Holandii i Niemczech. Wolność negatywna wiedzie prym na Białorusi, w Rosji i na Ukrainie, w Azerbejdżanie i Armenii, a także na Węgrzech, Słowacji i w Polsce. Nie są one porównywalne ze sobą. O ile np. w Szwecji socjalistyczne i niezmiennie od dziesiętek lat lewicowe rządy doprowadzają do państwa dobrobytu i opieki socjalnej, o tyle w państwach pokomunistycznych, zwłaszcza prawicowych i powstałych po upadku ZSRR – zrzeszonych we Wspólnocie Niepodległych Państw (WNP) – powodują powrót do tyranii. W grupie państw bałkańskich czy środkowoeuropejskich rodzą się systemy hybrydowe, które cechuje „zagarnianie państwa” przez polityczną oligarchię bądź tworzenie fasady państwa socjalnego o wielu nierównościach i niesprawiedliwościach społecznych z uprzywilejowaną oligarchią (w Rosji, na Ukrainie, w Grecji, Bośni, Serbii, Bułgarii, Polsce, na Węgrzech, Słowacji itd.). Realizację zagarnięcia wolności suwerena przez oligarchię można wskazać na Białorusi od 1996 r., w Rosji od 1999 r., na Węgrzech czy Słowacji (obecnie), o czym niżej. Państwa te właśnie wchodzą na drogę zniewolenia, o której pisze Hayek, lub już nią idą i tworzą systemy polityczne, społeczne oraz gospodarcze na podstawie iluzji, utopijnych ideologii i populizmu. Zasadnicze pytanie brzmi: czy w dzisiejszej Europie zagarnianie wolności suwerena przez państwo odbywa się z racji parcia państwa i jego oligarchii do wzmocnienia samych siebie kosztem wolności społecznych, politycznych i gospodarczych, jak choćby w doktrynie włoskiego faszyzmu czy sowieckiego stalinizmu-leninizmu, czy jest to opór instytucjonalny społeczeństwa podległego przez dziesięciolecia procesom komunistycznej socjalizacji, w rozumieniu Thorsteina Veblena (1857–1929)?

Warto przypomnieć, że Veblen określa polityczny wymiar wolności jako istnienie odpowiednich procedur i instytucji, którymi jednostki mogą się posługiwać, by uczestniczyć w życiu publicznym. Głównym czynnikiem wpływającym na rozwój społeczeństwa u Veblena są „utarte zwyczajowo sposoby regulowania procesów życiowych społeczeństwa w odniesieniu do środowiska materialnego, w którym to społeczeństwo żyje”. Owe regulacje poddane są bodźcom zewnętrznym (parciu społecznemu) w celu wprowadzenia zmian, które stanowią miernik wolności i rozwoju społecznego. Veblen wyróżnia instytucje społeczne pochodzące z przeszłości, odpowiadające starym czasom i będące czynnikiem zachowawczym, oraz instytucje „jutra” – oddziałujące selektywnie na utwierdzenie lub zmianę poglądów (rozwój lub skrepowanie wolności) w odniesieniu

do poprzednich pokoleń. Instytucje więc, zdaniem Veblena, to określone nawyki myślowe, które kierują ludzkim życiem i politycznymi wyborami człowieka. Nawyki te są kształtowane przez prawo i zwyczaje społeczne, rozumiane jako wytwór rozwoju historycznego danego społeczeństwa (VEBLEN 1971: 173)². Podstawowymi swobodami politycznymi w sensie instytucjonalnym są możliwość głosowania i startowania w wyborach, uczestniczenia w procesie legislacyjnym oraz zrzeszania się, a także społeczna kontrola władzy. W sensie politycznym wolność przejawia się w stosowaniu praw politycznych, swobodzie wyrażania myśli i dysponowania własnością. Tego typu swoboda może być i zwykle jest ograniczana instytucjonalnie. Z tego powodu Veblen zaleca przeprowadzać badania społeczeństw i państw właśnie w sensie instytucjonalnym (VEBLEN 1915).

Należy zatem zadać pytanie: jakiego typu czynniki instytucjonalne, w rozumieniu Veblena, prowadzą w państwach współczesnej Europy, zwłaszcza tych transformujących systemowo, do sprawdzenia się hipotezy Hayeka-Friedmana o warunku koniecznym istnienia wolności politycznej dla zaistnienia wolności gospodarczej? Czy są to konserwatywne nawyki i brak zaangażowania społecznego nastawionego na zmiany (słaby rozwój lub brak odczuwania potrzeby społeczeństwa obywatelskiego)?

W hipotezie Hayeka-Friedmana nie mówi się, że wolne gospodarczo państwa muszą być również wolne pod względem politycznym. Wolność gospodarcza może istnieć w tyranii (HAYEK 1939; FRIEDMAN 1993). We współczesnym świecie istnieje wiele reżimów o wolnej lub prawie wolnej gospodarce, gdzie wolności politycznych nie ma. Za przykład mogą służyć Chiny, Wietnam (KINLEY 2013: 143–156), a w grupie krajów objętych badaniem: Armenia, Azerbejdżan, Rosja, Ukraina, Mołdawia itd. Przyjmując za podstawę hipotezę Hayeka-Friedmana, że wolność polityczna jest warunkiem koniecznym zaistnienia wolności gospodarczej, zakłada się, że kraje o niskim indeksie wolności politycznej charakteryzują się też niską wolnością gospodarczą i społeczną (prawami człowieka i obywatela), co pozwala na zawężenie badań tylko do wymiaru politycznego danych państw i na wyciąganie wniosków w odniesieniu do wolności gospodarczej.

Na podstawie przyjętej kategorii sformulowano pytanie badawcze: jaka jest mapa wolności politycznych we współczesnej Europie? To pytanie ważne i poważne, choć nie brzmi odkrywczo. Podobne pytanie zadaje sobie Wanda Pilch w stosunku do dzisiejszej Europy w porównaniu do czasów Locke’a, William Ker Mui w stosunku do dzisiejszych USA czy Eddy M. Souffrant w odniesieniu do całego dzisiejszego świata (PILCH 2009; MUI 2012; SOUFFRANT 2013). Niniejsze badania tylko uzupełniają odpowiedź na powyższe pytanie w odniesieniu do 44 krajów zaliczonych tu do szeroko pojętej Europy.

² Jest to zespół reguł i praw społecznych w powiązaniu z tradycją, rutyną i normami działań. Innymi słowy: instytucje to dominujące w społeczeństwie sposoby myślenia, które uwzględniają warunki społeczne, funkcje jednostki, społeczności usankcjonowane przez długotrwałą praktykę, obowiązujące prawo, obyczaje, zwyczaje i różnego rodzaju – formalne i nieformalne – normy zwyczajowe i prawne.

W badaniach zastosowano porównanie wskaźników wolnościowych podzielonych na grupy decylowe w badanym horyzoncie czasowym (2000–2014) ze wskazaniem dynamiki zmian przyrostów indeksu wolnościowego (dla 2000 r. = 100%) oraz metodę porównania wizualnego, opierającą się na nakładaniu map tworzonych w programie Chartsbin (<http://app.chartsbin.com/>) z wykorzystaniem 1) średniej arytmetycznej $\bar{x}$ oraz różnicy liczby n od średniej $\bar{x}$ dla danych dodatnich oraz dla danych o różnych znakach nieskorelowane odchylenie standardowe zmiennych ($\sigma_{\bar{x}}$), liczone jako średnie kwadratowe odchyłeń tych zmiennych, i/lub wartości oczekiwanej (μ) i odchylenia standardowego (σ) rozumianego jako średnia kwadratowa z różnic między wartościami zmiennej a ich średnią arytmetyczną.

Dynamiki zmian sprawdzano estymatorem opartym na odchyleniu standardowym, który wykazuje zróżnicowania rozkładu cechy (współczynnik zmienności) i definiowany jest wzorem:

$$g = \frac{\sigma}{\mu}$$

gdzie (μ) to wartość oczekiwana, a (σ) – i odchylenie standardowe.

Analizę rozmieszczeń mierzono według wzoru:

$$\sum_j^N d_{cj}^2 = \min, \text{ dla } j = 1, 2, \dots, N,$$

gdzie d_{cj} oznacza odległość między centrum c występowania cechy a punktem j badanego państwa, N – liczbę punktów w zbiorze. Ponieważ odległość d_{cj} wyznacza się z równania pitagorejskiego, tak więc powyższy wzór przyjmie postać:

$$\sum_j^N d_{cj}^2 = \sum_j^N [(X_j - X_c)^2 + (Y_j - Y_c)^2] = \min imum$$

Do badań wykorzystano bazy danych Hertiage Foundation oraz Freedom House i Banku Światowego.

Index Freedom of the World (EFW) (<https://freedomhouse.org>) jest tworzony przez Freedom House od 1996 r., ale zawiera też dane dla lat 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000–2005. Ostatnie indeksy sformułowano dla 2015 r. W badaniach wykorzystano indeksy z lat 2000–2014, które tworzono na podstawie pomiaru dwóch kategorii wolnościowych: 1) wolności politycznej (*political rights, political freedom*) i 2) wolności obywatelskich (*civil liberties*). W kategorii pierwszej – wolności politycznych – brano pod uwagę: niezakłócony proces wyborczy (*Electoral Process* – 3 obszary), pluralizm i partycypację polityczną (*Political Pluralism and Participation* – 4 obszary), funkcjonowanie rządów krajowych (*Functioning of Government* – 3 obszary). W kategorii drugiej – wolności obywatelskiej – brano pod uwagę: wolność wypowiedzi i religii (*Freedom of Expression and Belief* – 4 obszary), prawo do stowarzyszeń (*Associational and Organizational Rights* – 3 obszary),

tworzenie, aplikowanie i poszanowanie prawa (*Rule of Law* – 4 obszary) oraz wolność jednostki (*Personal Autonomy and Individual Rights* – 4 obszary)³.

Indeks EFW mierzone w skali 0–100, gdzie liczba większa wskazuje większy wskaźnik wolności.

Hertiage Foundation (www.heritage.org) bada wolności polityczne metodą kwestionariuszy w trzech subkategoriach: procesu wyborczego (*Electoral Process* – 3 pytania), pluralizmu politycznego i partycypacji (*Political Pluralism and Participation* – 4 pytania) oraz funkcjonowania rządu (*Functioning of Government* – 3 pytania), a wolności obywatelskie – na podstawie kwestionariuszy zgrupowanych w czterech podkategoriach: wolności słowa i religii (*Freedom of Expression and Belief* – 4 pytania), prawa stowarzyszeniowego i organizacyjnego (*Associational and Organizational Rights* – 3 pytania), praworządności (*Rule of Law* – 4 pytania) oraz wolności osobistej i niezależności jednostki (*Personal Autonomy and Individual Rights* – 4 pytania). Dla każdego z pytań stosuje skalę od 1 do 4, gdzie 0 oznacza najmniejszy, a 4 największy poziom praw i wolności⁴. Skala ta została ujednolicona do badań i przyjęto tu wskaźniki od 0 do 100.

Dane Banku Światowego (www.worldbank.org) są publikowane w rocznych raportach tworzonych na podstawie mocno rozbudowanych kategorii analitycznych, dostępnych powszechnie na stronie BŚ.

Najbardziej szczegółowe dane dotyczące indeksu wolności podaje Democracy Barometer (<http://www.democracybarometer.org/>), ale niestety obejmuje on badaniami tylko kraje demokratyczne, a zatem nie znajdziemy tam ani ogólnych, ani częściowych danych dla wielu z badanych tu państw i nie można się nimi posłużyć do celów porównawczych.

Badania przeprowadzono, wyodrębniając czynniki polityczne w kategoriach wolnościowych i ujednolicając dane dla skali 0–100 w celu zbadania dynamiki zmian w przyjętym wyżej horyzoncie czasowym. Indeksy wolności, przyjęte tu jako podstawa badań, są często stosowane w naukach społecznych (DAWSON 2003; GRAEFFA, MEHLKOP 2003; HAHN 2013; FLEMING, LEVY 2014; MUIR 2012). Przy opisie częściowym w stosunku do krajów w transformacji stosowano skalę 0–7, czyli tak jak w oryginalnym źródle danych.

■ Mapa wolności politycznych w Europie

W badanej grupie 44 państw 20 to ustabilizowane, wieloletnie demokracje o strukturze republikańskiej lub monarchii parlamentarnej, a 23 to kraje pokomunistyczne, albo wprowadzające demokratyczną formę rządów, albo strukturyzujące się w reżimy hybrydowe czy autorytarne. W grupie badanych państw są takie, w których

³ https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2014/methodology#.VZRWC_ntlBc.

⁴ <http://www.heritage.org/index/book/methodology>.

nigdy nie przeprowadzono wolnych i demokratycznych wyborów (Azerbejdżan i Białoruś), oraz państwa, które odeszły od procedury wolnych i demokratycznych wyborów, jak Armenia (brak wyborów w latach 1989–1999; 2003–do teraz) czy Rosja (brak wolnych wyborów w okresach 1991–1993; 2004–do teraz). Odnutowano również państwa o mocno zakłóconej procedurze wyborczej, jak Bośnia i Hercegowina (brak wolnych wyborów w latach: 1993–1995; 1999–2008), Gruzja (1991; 2003; 2009–2012), Albania (1989–1992), Bułgaria (1989–1991), Mołdawia (1991–1994), Rumunia (1991–1993) i Ukraina (1991–1993; 2004; 2013).

Z badań wynika, że w krajach europejskich zaliczanych do grupy badawczej UE15+3 najwyższy wskaźnik wolności politycznych notuje się w Norwegii i zajmuje ona pod tym względem pierwsze miejsce na świecie. Indeks demokracji dla badanych państw, w podziale na grupy decylowe, podano w tabeli 6.1 (Norwegia =100%).

Tabela 6.1. Wolności polityczne w Europie w decylach w 2014 r.

Decyle	UE15+3	UE13	B6	EW7
I. 100–90	Norwegia (100) Szwecja (99,53) Dania (99,05) Szwajcaria (98,58) Holandia (97,63) Luksemburg (97,16) Finlandia (96,68) Austria (95,26) Islandia (94,79) Niemcy (93,36) Belgia (92,89) Wlk. Brytania (92,42) Irlandia (91,94)	–	–	–
II. 89–80	Francja (89,57)	Malta (86,73) Estonia (83,89) Polska (81,04)	–	–
III. 79–70	Hiszpania (79,62) Portugalia (78,2) Włochy (73,93)	Cypr (78,67) Słowenia (77,73) Słowacja (76,78) Czechy (74,88) Litwa (74,41) Łotwa (70,62) Węgry (70,14)	–	–
IV. 69–60	Grecja (67,3)	Chorwacja (63,51)	–	–
V. 59–50	–	Bułgaria (58,77) Rumunia (57,82)	Czarnogóra (56,4) Serbia (55,92) Albania (50,24)	–
VI. 49–40	–	–	Macedonia (49,76) Bośnia i Herceg. (44,55) Turcja (40,76)	Gruzja (48,82) Mołdawia (45,97)
VII. 39–30	–	–	–	Ukraina (39,81) Armenia (30,33)
VIII. 29–20	–	–	–	–
IX. 19–10	–	–	–	Rosja (19,91) Azerbejdżan (12,8)
X. 9–0	–	–	–	Białoruś (6,16)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego, Freedom House oraz Open Data Barometer, Global Report 2014 i 2015

Z tabeli wynika, że większość państw UE15 jest w I grupie decylowej i że tworzą one europejską (a także światową czołówkę) w kategorii wolności politycznej. W II grupie jest z UE15+3 tylko jeden kraj – Francja, w III grupie decylowej – trzy kraje: Hiszpania, Portugalia i Włochy, zaś w IV grupie decylowej – jeden kraj – Grecja. W grupach decylowych od V do X nie lokuje się żaden kraj należący do grupy UE15+3.

W grupie UE13 w II grupie decylowej plasuje się Malta i dwa kraje postkomunistyczne: Estonia i Polska, które były w 2014 r. liderami politycznych zmian, natomiast większość państw UE13 plasuje się w II grupie decylowej, porównywalnie do Hiszpanii, Portugalii i Włoch z UE15+3, przy braku w tej grupie państw z B6 i EW7. Tylko trzy kraje UE13: Chorwacja, Bułgaria i Rumunia, plasują się w grupach decylowych IV i V i są to kraje, które przystąpiły do UE jako ostatnie. Państwa należące do B6 zajmują V i VII grupę decylową, przy czym ostatnią pozycję ma Turcja. Warto jednak zwrócić uwagę, że w Raporcie za 2015 r. Polska notuje zmianę indeksu z 81,04 na 36,99, co plasuje ją poniżej wszystkich państw UE. Polska spadła z II do VII grupy decylowej, zajmując w niej pozycję wraz z Węgrami (37,74), Turcją (31,24).

Najniżej plasują się państwa EW7. Zajmują one ostatnie trzy grupy decylowe – VI (Gruzja i Mołdawia), VII – Ukraina i Armenia oraz IX – Rosja i Azerbejdżan, a na samym końcu, w decylnie X jest Białoruś. Należy zaznaczyć, że rozbieżności w indeksie dla państw w tej grupie są bardzo duże.

Z grupy EW7 Mołdawia i Gruzja noszą więcej cech systemów Europy Środkowo-Wschodniej i Bałkanów niż Europy Wschodniej i pod względem indeksu wolności należałoby je wyłączyć z grupy państw EW7, co w przypadku Mołdawii jest też geograficznie uzasadnione⁵.

Najwyższy wskaźnik wolności politycznych i społecznych w całej grupie badanych państw mają: Szwecja, Dania, Szwajcaria, Holandia, Luksemburg, Finlandia – porównywalnie do Nowej Zelandii (98,1) i Australii (96,21), następnie Lichtenstein, Austria, Islandia – podobnie jak Kanada (94,31), a w II grupie decylowej Francja, Malta, Estonia i Polska – podobnie jak USA (86,26) – i jest to czołówka demokratyczna świata. Najniższy w UE15+3 wskaźnik wolności politycznych ma Grecja – porównywalnie do Hongkongu w Chinach (66,82) i Izraela (65,88).

W grupie UE15+3 wszystkie kraje, łącznie z Grecją, tradycyjnie zaliczane są do demokracji skonsolidowanych⁶ i czołówki wolnościowej świata, jednak

⁵ Mołdawia to historyczna część Rumunii (Besarabia), anektowana przez ZSRR w 1940 r. w konsekwencji ustaleń paktu Ribbentrop-Mołotow. W latach 1941–1944 wróciła do Rumunii w czasie wojny niemiecko-radzieckiej, w której Rumunia stała po stronie Niemiec. Mołdawia odzyskała niepodległość po rozpadzie ZSRR (1991 r.).

⁶ Demokracja skonsolidowana to dojrzały ustrój polityczny, w którym mechanizmy demokratyczne albo pojawiły się stosunkowo dawno i wytrzymały próbę czasu, albo pojawiły się niedawno, ale zdołały przeniknąć do systemu politycznego i utrwalić się w nim. W literaturze przedmiotu zwykle się określa tego typu państwa jako *Free*, według indeksu wolnościowego Freedom House. Demokracje skonsolidowane posiadają podobne otoczenie polityczne, społeczne, kulturowe oraz ekonomiczne i charakteryzują się wysokim poziomem wielokulturowości i konkurencyjności, również na rynku

formalnie powinny do nich należeć tylko kraje o indeksie od 100 do 80, a to oznacza, że z grupy tej trzeba byłoby wyłączyć Hiszpanię, Portugalię, Włochy i Grecję, bo indeks wolności politycznych jest tam zbyt mały. Warto dodać, że ustrój tych państw w przeszłości miał charakter autorytarny: w Hiszpanii była to dyktatura Francisco Franco (1936–1975), w Portugalii – António de Oliveira Salazara (1933–1968), we Włoszech – Benito Mussoliniego (1922–1943), a w Grecji – junta czarnych pułkowników (1967–1974) i tym można by tłumaczyć ich niski wskaźnik wolności. Hipotezy tej jednak potwierdzić nie można, zważywszy na fakt, że w innych krajach o autorytarnej czy totalitarnej przeszłości wolności polityczne rosną, podczas gdy w wymienionych tu państwach maleją. Przyczyną powolnych zmian w indeksach wolnościowych mogą być zatem czynniki instytucjonalne w rozumieniu Veblena, czy też tworzenia i egzekwowania prawa w rozumieniu Platona i Hayeka. Semiskonsolidowana demokratyczność⁷ może tkwić w tych krajach zatem w rozwiązaniach systemowych. Warto dodać, że kraje te charakteryzują się sztywną, czyli trudną do zmiany, konstytucją, powstałą po upadku reżimów autorytarnych i niewątpliwie jest to jedna z przyczyn niskich wskaźników wolnościowych. W poautorytarnych konstytucjach przede wszystkim zastrzeżono bowiem ochronę państwa i społeczeństwa przed kolejną ewentualnością zagarnięcia praw suwerena przez osobę, grupę lub partię, a mniejszą uwagę zwracano na czynniki wolnościowe, w tym na przestrzeganie praw mniejszości religijnych, etnicznych, językowych czy swobód politycznych i gospodarczych.

Pośród krajów UE13 najwyższe wskaźniki wolności politycznych są na Malcie, w Estonii i Polsce – porównywalnie do Japonii (83,41) – i jest to II grupa decylowa. W III grupie decylowej znajdują się: Cypr, Słowenia, Słowacja, Czechy, Litwa, Łotwa, które należałoby zaliczać do demokracji semiskonsolidowanych – podobnie jak Hiszpanię, Portugalię i Włochy z grupy UE15+3. Przykład Węgier z grupy UE13, które w latach badanych znajdowały się dosłownie na granicy grup decylowych między istnieniem i brakiem wolności, omówiono poniżej.

Najniższe wskaźniki wolności politycznych są w grupie UE13 w Rumunii (57,82) i Bułgarii (58,77) – podobnie jak w Indiach, oraz w Chorwacji (63,51) – podobnie jak w Botswanie (63,98), i te kraje należy zaliczyć do demokracji nieskonsolidowanych⁸. Społeczeństwa i władze wymienionych krajów

międzynarodowym. Wzrostowi indeksu politycznego towarzyszą zwykle wysoki indeks wolności ekonomicznych (i na odwrót) oraz daleko idące przekształcenia struktury społecznej, w której tradycyjny konflikt klasowy czy partyjny traci na znaczeniu na rzecz społeczeństwa obywatelskiego. W przedstawionej w dalszej części artykułu linii indeksu wolnościowego i według przyjętych tu kryteriów, demokracje skonsolidowane kształtują się na poziomie od 80 punktów do 100.

⁷ Demokracje semiskonsolidowane to takie demokracje, w których istnieją instytucje i procedury demokratyczne, lecz są one naruszane bądź czasami się ich nie przestrzega. Ta grupa krajów jest nazywana w literaturze przedmiotu „zabrudzoną demokracją”. W terminologii Freedom House są to państwa między *Free* a *Partly Free* lub ogólnie *Partly Free*, w zależności od poziomu istotności badań.

⁸ Demokracje nieskonsolidowane – to taka grupa państw, w których reguły rywalizujących wyborów przyjęto stosunkowo niedawno, a wartości liberalizmu nie zdołały jeszcze przeniknąć lub utrwalić praktyki politycznej wolnych wyborów.

charakteryzują się niską kulturą polityczną, instytucje w rozumieniu Veblena są mocno konserwatywne, a wartości prawne w rozumieniu Platona – niskie i o niewolnościowym charakterze. W wielu z tych krajów społeczeństwo jest konserwatywne o szerokim nacechowaniu kultury politycznej opartej na wartościach religijnych i dużej roli Kościoła w państwie.

W B6 najwyższy wskaźnik wolności politycznych jest w Czarnogórze (56,4) i Serbii (55,92) – podobny jak w Meksyku (54,98), oraz w Albanii (50,24), Macedonii (49,76) – podobny jak w Mongolii (50,71). Najniższy zaś wskaźnik wolności politycznych odnotowano w Turcji (40,76) – porównywalny do Ukrainy (39,81), i w Bośni i Hercegowinie (44,55) – podobny jak w Boliwii (45,02). Państwa B6 są reżimami hybrydowymi⁹. Przystopowanie zmian demokratycznych w tych krajach wiąże się z długim okresem utrzymywania się u władzy reżimów autorytarnych (Serbia i Czarnogóra – reżim Miloszevicia, Chorwacja – reżim Tudjmana) bądź blokowaniem tych zmian z przyczyn narodowych i religijnych (wojna w Bośni i Hercegowinie, Macedonii, Serbii (Kosowo)) lub tylko religijnych (np. Turcja w obronie laickości państwa ogranicza prawa polityczne i obywatelskie).

W EW7 najwyższy wskaźnik wolności politycznych jest w Gruzji (48,82) i w Mołdawii (45,97) – podobny jak w Macedonii i na Filipinach (47,87), oraz na Ukrainie (39,81) – porównywalny do Kenii (39,34), najniższy zaś na Białorusi (6,16) – podobny jak w Iranie (5,69), niższy niż na Kubie (7,58), oraz w Azerbejdżanie (12,8) – podobny jak w Sudanie (12,32) i Republice Środkowoafrykańskiej (13,27), a także w Rosji (19,91) – podobny do Kambodży (19,43). W Armenii (30,33) indeks wolności jest podobny jak w Sierra Leone (29,86). W odniesieniu do tej grupy państw nie można mówić o wolności. Sytuują się one poniżej IV decyla w analizowanych tu indeksach.

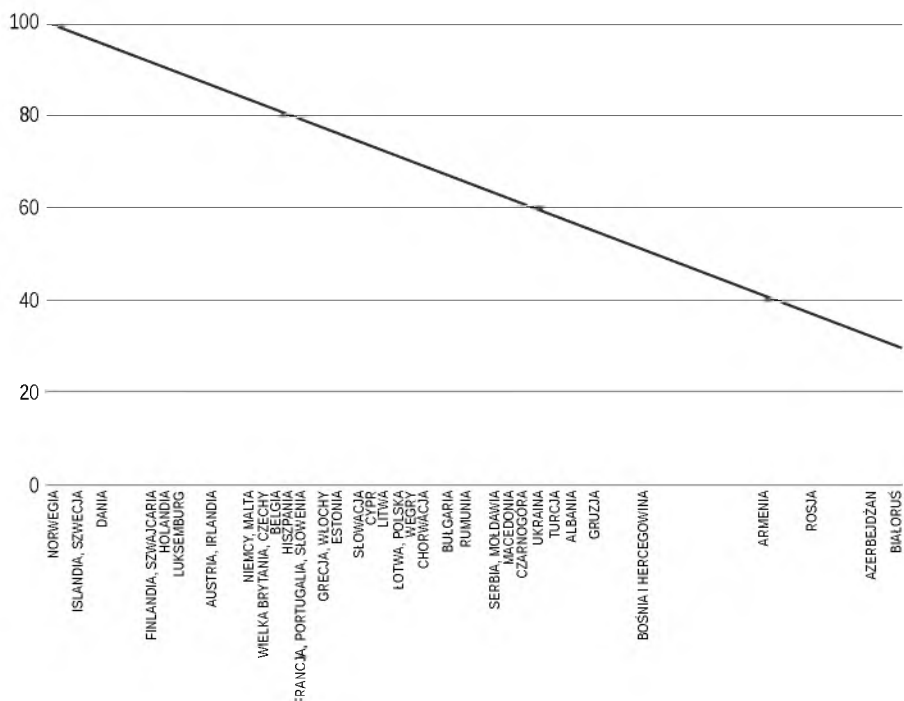
■ Linia ograniczenia wolności politycznych w Europie

Gdyby linię indeksu wolności dla badanych państw przedstawić w układzie, gdzie na osi Y odłożymy średnie dla grupy indeks wolności (*IW*), a na osi X – indeks wolności dla danego kraju (*IWK*), i gdyby oprzeć się na metodach i wartościach mikroekonomicznych dla wartości politycznych i przyjąć, na podobieństwo linii ograniczenia budżetowego, podobną linię ograniczenia wolnościowego, to linia wolności politycznych dla badanych państw europejskich będzie ujemnie nachylona od Skandynawii w kierunku wschodnim, przy kącie nachylenia liczonym dla

⁹ Reżimy hybrydowe są złożone, ewoluują w kierunku demokracji lub autorytaryzmu, reguły rywalizujących wyborów przyjęto stosunkowo niedawno lub się od nich odchodzi, a wartości liberalizmu ledwie przenikają do praktyki politycznej lub są odrzucane.

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{IW}{IWK}$$

gdzie IW to indeks wolności najbliższego geograficznie państwa, a IWK to indeks wolności konkretnego kraju. Na średniej tej linii znajdują się państwa Europy Środkowo-Zachodniej. Na przedstawionej poniżej linii można się przesuwać dokładnie tak, jak po linii ograniczenia budżetowego, znanej z nauk ekonomicznych. Warto zwrócić uwagę, że państwa korelują z sobą zarówno w sensie geograficznego położenia, jak też długości trwania systemów demokratycznych (autorytarnych). Linia ograniczenia wolności wskazuje, że tworzą się centroidy rozmieszczenia odrębne dla Skandynawii, Europy Zachodniej, Środkowej, Południowej, Bałkanów i Europy Wschodniej, co oznacza, że przyjęte kategorie badawcze: UE15+3, UE13, B6 i EW7 zostały skonstruowane poprawnie, z tym wyjątkiem, że dla większej precyzji badań w grupie państw UE15+3 należałoby stworzyć oddzielną kategorię dla: Grecji, Hiszpanii, Portugalii, Włoch i Francji, co jest potwierdzeniem wcześniej postawionej tezy odnośnie do zawężania wolności w tych państwach.

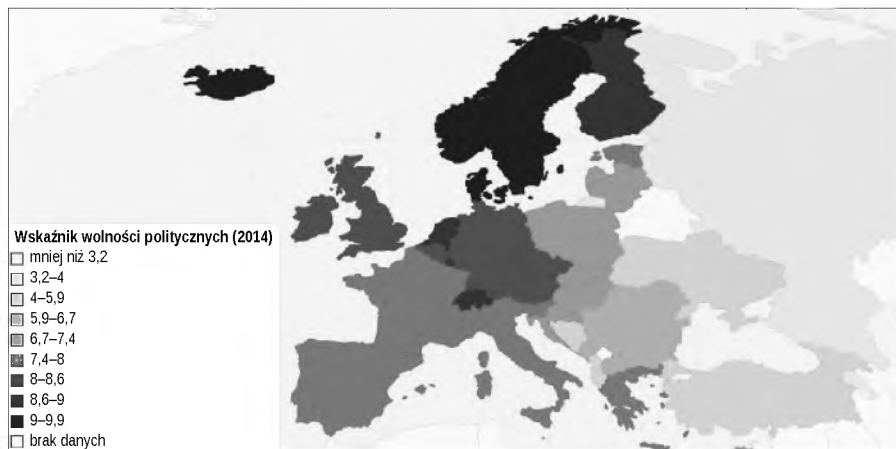
Wykres 6.1. Linia ograniczenia wolności politycznych w Europie, stan na 2014 r.

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie modelu koszyka dóbr do dyspozycji i linii wyborów konsumentkich, znanych z nauki o ekonomii, można przyjąć, że społeczeństwo, uwzględniając wewnętrzne warunki polityczne, społeczne, ekonomiczne i kulturowe

(instytucje w rozumieniu Veblena) we własnym państwie oraz w najbliższym otoczeniu międzynarodowym, stosuje zasadę racjonalności wyborów politycznych, a więc maksymalizuje swoje zadowolenie, czyli „użyteczność” polityczną. Można zatem zastosować tutaj funkcję przechodniości preferencji politycznych jako zmiennych w czasie. Funkcja przechodniości pozwala stwierdzić, że jeżeli społeczeństwo woli „koszyk polityczny” A od B i B od C, to woli także A od C. Na tej zasadzie, nazwanej na potrzeby niniejszych badań zasadą „przechodniości preferencji politycznych”, i biorąc pod uwagę cząstkowe indeksy wolności politycznych, o których mowa niżej, można wyprowadzić wywód analogiczny do analizy znanego z mikroekonomii wyboru konsumenta, że każdy członek społeczeństwa (każdy z wyborców) woli mieć więcej niż mniej i z dwóch koszyków dóbr wolnościowych wybiera taki, w którym jest więcej przynajmniej jednego dobra wolnościowego, pod warunkiem że nie zawiera on mniejszej ilości jakiegoś innego dobra wolnościowego. Jeśli suweren nie ma takiej opcji wyboru, to wywiera nacisk na władzę polityczną, by te opcje stworzyć, w myśl teorii funkcjonowania systemu politycznego Davida Eastona (1917–1914), znanej jako model *input-output* (EASTON 1965).

Parcie na system może się odbyć drogą petycji, postulatu, referendum czy rewolucji. Oczywiście założeniem jest, że obywatel wie o istnieniu wszystkich możliwych do nabycia koszyków dóbr wolnościowych w czasie wyborów politycznych i potrafi je adekwatnie ocenić u siebie i w najbliższej zagranicy¹⁰, a opcje wyboru ma nieskrępowane. Rysunek 6.1 przedstawia obszary wolności politycznej i jej braku w Europie.

Rysunek 6.1. Mapa wolności politycznych w Europie w 2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego i Heritage Foundation

¹⁰ Ocenę taką i wiedzę wyborca zdobywa w sposób formalny, a także nieformalny, poprzez media, rozmowy i podróże. Położenie geograficzne krajów ma o tyle znaczenie, że bliżej siebie położone kraje i regiony notują wyższy wskaźnik komunikowania międzynarodowego i politycznego, a społeczeństwa tych krajów częściej uczestniczą w kontaktach osobistych i rozmowach politycznych oraz o charakterze wolnościowym.

Na mapie wolności politycznych, opracowanej na podstawie danych Banku Światowego i Hertiage Foundation za lata 2000–2014, wylania się obszar najwyższych wolności politycznych, który obejmuje Skandynawię i kraje wyspiarskie Europy w grupie UE15+3 wraz z Europą Środkowo-Zachodnią (Niemcy, Austria, Szwajcaria, Holandia), ale już z pominięciem Europy Południowej i Południowo-Zachodniej (Hiszpania, Portugalia, Włochy, Grecja, Francja, Belgia). W państwach tych wskaźnik wolności politycznych mocno odchyła się od średniej UE15+3 i na tej podstawie powinno się stworzyć *de facto* odrębną kategorię państw, które można nazwać UE Południowo-Zachodnia. Z kolei w bloku państw UE13 odchylenie od średniej dla UE15+3 okazuje się wysokie i mocno rozrzucone, a indeks wolnościowy – poza Maltą, Słowenią, Estonią, Cyprem i Polską – jest porównywalny do indeksu wolnościowego dla grupy państw B6. Należy podkreślić zależność historyczno-polityczną tych państw (Malta – Wielka Brytania, Cypr – Grecja i Turcja, Słowenia – Austria i Włochy). Polska nie wychyla się ze średniej skali wolności regionalnych dla Europy Środkowo-Wschodniej.

Oddzielną grupę stanowią kraje B6 i EW7. W grupie państw B6 na granicach grup decylowych wolności znajduje się Macedonia, a w EW7 – Gruzja i Ukraina. Nie dziwi zatem, że z taką gwałtownością wybuchła prodemokratyczna rewolucja właśnie w Gruzji (róźana) i na Ukrainie (pomarańczowa i Euromajdan), a i w Macedonii procesy demokratyzacyjne też przebiegały w sposób rewolucyjny. Nowe potrzeby wolności politycznych społeczeństwa (nowe koszyki wyborów politycznych) zderzają się tam bowiem ze starymi wartościami politycznymi oraz stylami rządzenia w rozumieniu Veblena i zachodzi tożsamość Hayeka-Friedmana. W tych krajach nieporównywalnie szybciej rośnie ranga instytucjonalna społeczeństwa obywatelskiego w odniesieniu do innych elementów cząstkowych wolności politycznych, co przeanalizowano niżej.

W analizowanych krajach demokratyzacyjne procesy przebiegają zatem najszybciej w B6, sąsiadujących z państwami należącymi do UE. Powyższe twierdzenia można tłumaczyć analizą współczynnika zmienności wolności politycznych dla badanych państw w latach 2000–2014. Względne zróżnicowanie cechy zależnej od wielkości średniej arytmetycznej dla demokratyzacji i wolności politycznych w danym kraju najwyższe było w tym okresie w Serbii (745%), Bośni i Hercegowinie (605%), Albanii (377%), Macedonii (198%) i Czarnogórze (194%).

Badanie w obranych grupach państw wskazuje, że w UE15+3 najszerze względne zróżnicowanie cechy nastąpiło w Grecji (–13%) i Portugalii (–12%), we Francji (–9%) i Hiszpanii (–8%), co jeszcze raz potwierdza tezę, że dla tych państw należałoby wyodrębnić odrębną grupę w ramach UE15+3. W UE13 zmiany przyrostowe są znaczące w Bułgarii (+15%), na Węgrzech (–14%), w Chorwacji (+13%) oraz w Polsce (+10%). Należy przy tym zauważyć, że na Węgrzech są to zmiany ujemne, a w pozostałej grupie państw – dodatnie.

W B6 Albania (42,5%) jest liderem demokratycznych zmian. Wysokie wskaźniki w regionie mają również: Macedonia (39,3%), Czarnogóra (38,2%) czy Serbia (36,4%). Państwa te przechodzą z reżimu skonsolidowanych rządów

autorytarnych do reżimów hybrydowych, ale w Serbii i Macedonii wiązało się to z interwencją militarną NATO, jak też oddzieleniem się od Serbii Kosowa, a od Macedonii – wspólnoty albańskiej. Warto nadmienić, że Czarnogóra zyskuje na indeksie po oddzieleniu się od Serbii.

W EW7 współczynnik wolności politycznych w latach 2000–2014 najbardziej wzrósł na Ukrainie (109%), w Mołdawii (59%) i Gruzji (56%), natomiast spadł w Rosji (–25%), Armenii (–23%), Azerbejdżanie (–12%) i na Białorusi (–12%). Kierunki zmian są różne. Ukraina, Mołdawia i Gruzja zyskują na wskaźniku i dziś zajmują pozycję wolnościową obok takich krajów B6, jak Albania oraz Bośnia i Hercegowina, a tracą: Rosja, Armenia, Azerbejdżan i Białoruś, gdzie notuje się wzrost autorytaryzmu i odejście od czynników wolnościowych. Można zatem wnioskować, że w państwach o niskim indeksie wolności grupy sprawujące władzę (oligarchia) zwiększają nadzór i zmniejszają czynniki wolnościowe, gdy boją się, że inne koszyki wyborów politycznych są dla wyborców bardziej atrakcyjne niż proponowane przez nie rozwiązania. W pierwszym przypadku społeczeństwo może przeciw na władzę, a w drugim władza będzie naciskać czynnikami niewolnościowymi na społeczeństwo w celu utrzymania swych rządów. Gdyby taki wniosek był słuszny, to w Rosji, Azerbejdżanie, Armenii, na Ukrainie i Białorusi zmiany polityczne mogą mieć w najbliższym czasie charakter rewolucyjny, bez wykluczenia rozlewu krwi, albo państwa te coraz mocniej będą się izolować od Europy i reszty demokratycznego świata. Dziś ma to już swój nowy wymiar w Rosji, na Ukrainie i Białorusi, w Armenii i Azerbejdżanie. We wspomnianej grupie rewolucyjne zmiany parcia społecznego na system zachodzą na Ukrainie, a najbliższa tym rewolucyjnym zmianom wydaje się obecnie Armenia, która jednocześnie jest mocno zależna politycznie i gospodarczo od Rosji oraz skłócona z Azerbejdżanem, a to pozwala stwierdzić, że jakiegokolwiek zmiany w skali wolnościowej w Rosji i Azerbejdżanie będą powodować parcie do zmian w Armenii. Można założyć, że im bardziej będą rosły czynniki wolnościowe na Ukrainie i w Gruzji, tym bardziej będzie się te czynniki ograniczać w Rosji, Azerbejdżanie i Armenii oraz na Białorusi – i tym większe mogą być tam dyktatury, lub – odwrotnie – tym silniejsze, a nawet rewolucyjne parcie społeczne wystąpi tam na potrzebę politycznych zmian. Każda z tych sytuacji jest dla regionu bardzo groźna.

Podsumowując analizę ogólną skali wolności w grupie 44 państw Europy, można stwierdzić, że państwa UE15+3, poza Włochami, Hiszpanią, Portugalią, Grecją i Francją, stanowią światową czołówkę wolności politycznych. Z grupy nowych państw UE13 do światowej czołówki należy zaliczyć też pokomunistyczne: Estonię, Słowenię i Polskę (w horyzoncie czasowym 2000–2014), oraz – z grupy krajów niepokomunistycznych – Maltę, które w okresie badanym były stabilnymi demokracjami. Warto zwrócić uwagę, że pomiędzy ogonami państw UE13 (Rumunia i Bułgaria) a liderami B6 (Czarnogóra, Serbia) istnieje niewielka różnica w indeksie wolności politycznej, natomiast przepaść oddziela państwa B6 od średniej UE15+3 i UE13. W EW7 w ogóle nie można mówić o demokracji czy wolności politycznej. Systemy rządów w tych krajach to tyrania, czyli albo

semiskonsolidowany reżim autorytarny, albo skonsolidowany autorytaryzm. Jedynie Gruzja i Mołdawia mają wskaźniki wolności politycznych porównywalne do średniej B6. Ukraina po wydarzeniach na Euromajdanie (2013 r.) również mocno transformuje w kierunku wolności pozytywnych w rozumieniu Berlina¹¹.

Najniższy wskaźnik wolności politycznych mają: Białoruś, Azerbejdżan i Rosja, które są skonsolidowanymi reżimami autorytarnymi. Armenia zaś wykazuje cechy autorytaryzmu nieskonsolidowanego, reżimu hybrydowego i autorytaryzmu skonsolidowanego¹² i tam też występuje najwięcej parcia na wolność pozytywną, w rozumieniu Berlina, w danej grupie państw autorytarnych.

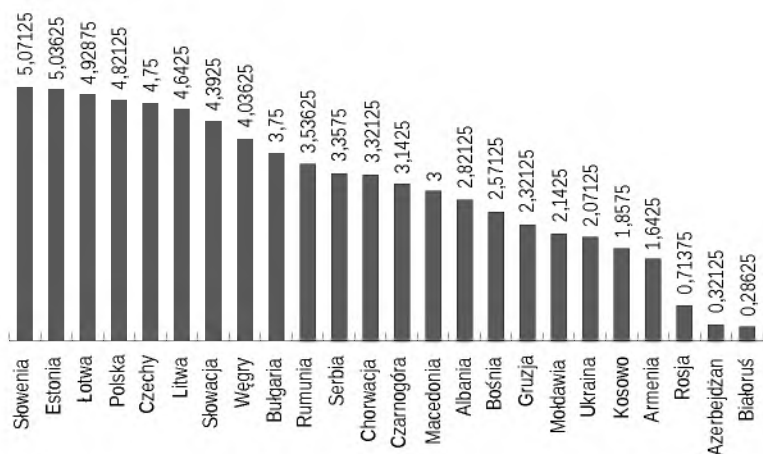
Wskaźniki wolności w krajach transformujących systemowo

Kraje transformujące systemowo to grupa UE13 – poza Maltą i Cyprzem – oraz cała grupa B6 i EW7. W niniejszej analizie dla grupy państw transformujących przyjęto indeks wolnościowy w skali od 0 do 7, gdzie 7 = pełna wolność, a 0 = brak wolności, co oznacza, że badania nie są szczegółowe. Indeks taki przyjęto, by udało się pogrupować kraje. Skala od 0 do 100 powoduje zbyt duży rozrzut danych. I tak państwa znajdujące się w grupie indeksowej 7–5 można uznać za wolne w danej grupie czynników wolnościowych, w grupie od 4,99 do 4,50 za nie w pełni wolne, w grupie od 4,5 do 4 za bardziej wolne niż zniewolone. Grupa od 3,99 do 2 to systemy hybrydowe, znajdujące się na pograniczu wolności, a poniżej 2 – kraje z brakiem wolności.

¹¹ Niestety zarówno Ukraina, jak i Mołdawia w 2015 r. i następnych latach spadną w indeksie wolnościowym, ponieważ na Ukrainie w 2014 r. wybuchła wojna domowa posiadająca też cechy konfliktu międzynarodowego, a Mołdawia w 2015 r. powróciła na ścieżkę antydemokratycznych zmian. Władzę w kraju przejmie ponownie ekipa tzw. rodziny polityczno-biznesowych liderów partii komunistycznych oraz Władimira Voronina. Premierem został Chiril Gaburici i nie tylko nie ma on woli, ale też najprawdopodobniej nie będzie zdolny do wdrażania jakichkolwiek reform politycznych i gospodarczych o charakterze wolnościowym, w tym wymaganych w umowie stowarzyszeniowej z UE. Wyniki politycznych wyborów w Mołdawii są przewidywalne, ponieważ kraj ten jest bezpośrednio zagrożony interwencją rosyjską (mającą na celu definitywne oderwanie Naddniestrza) i wybór między wojną a „niedrażnieniem” potencjalnego agresora (zwłaszcza że scenariusz, który Rosja obecnie rozgrywa na Ukrainie, Mołdawia zna z własnego doświadczenia z początku lat 90. XX w.). Mołdawianie wybierają dziś inny niż wolnościowy koszyk dóbr.

¹² Dla Armenii, podobnie jak dla większości państw EW7 i B6, demokratyzacja regionu, czyli proces przeobrażania systemu politycznego celem rozszerzenia uczestnictwa politycznego obywateli państwa i wprowadzanie zasad rządzenia opartych na współdecydowaniu wszystkich obywateli, wciąż jeszcze ma w większości wymiar fasadowy i stąd wynika trudność pozycjonowania tego kraju w skali wolności politycznych przez instytucje międzynarodowe. Cechy systemowe, które zaniżają indeks wolnościowy dla kraju, to: brak sprawności funkcjonowania rządów z wyboru publicznego i niski wskaźnik partycypacji politycznej społeczeństwa, ograniczanie praw mniejszościom etnicznym i narodowym, a także językowym i religijnym.

Do analizy wybrano głównie dane Freedom House oraz ograniczono horyzont czasowy badań do lat 2006–2015 ze względu na to, że do 2006 r. Serbia i Czarnogóra istniały jako jeden podmiot polityczny (Jugosławia) i za wcześniejsze lata nie ma dla nich oddzielnych danych.

Wykres 6.2. Średnia indeksu wolności według kategorii badawczych w państwach transformujących systemowo, stan na 2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Freedom House

W badanej grupie krajów Słowenia i Estonia mieszczą się w kategorii państw wolnych (*Free*). Na granicy tej kategorii są: Łotwa, Polska, Czechy i Litwa. Bliżej kategorii braku wolności, ale wciąż z indeksem powyżej 4,0 (za bardziej wolne niż zniewolone) znajdują się Słowacja i Węgry. Wolności nie ma w pozostałych krajach, przy czym liderem wolnościowym w tej grupie państw są Rumunia i Bulgaria, a tuż za nimi – Serbia, Chorwacja i Czarnogóra (systemy hybrydowe, znajdujące się na pograniczu wolności i zniewolenia), a także Macedonia, czyli wszystkie państwa transformujące na Bałkanach, poza Albanią oraz Bośnią i Hercegowiną, gdzie ta transformacja jest wciąż jeszcze mocno utrudniona. W grupie Europy Wschodniej (EW7) Gruzja, Mołdawia i Ukraina mają wskaźniki nieco wyższe niż 2,0. Ewidentne reżimy autorytarne, gdzie o wolnościach politycznych mówić nie można, to Kosowo w Serbii (Bałkany), Armenia, Rosja, Azerbejdżan i Białoruś (Europa Wschodnia).

Szczegółowe indeksy wolnościowe w badanych podkategoriach przedstawiono w tabeli 6.2, gdzie: DS oznacza indeks demokracji (*Democracy Score*), EP – indeks nieskrępowania wyborów politycznych (*Electoral Process*), SC – indeks społeczeństwa obywatelskiego (*Civil Society*), IM – indeks niezależności mediów (*Independent Media*), NGOV – sprawowanie w sposób demokratyczny władzy przez rząd krajowy (*National Democratic Governance*), LGov – wskaźnik wolności wyborów i działań władzy samorządowej (*Local Democratic Governance*),

JFI – wskaźnik niezawisłości sądów (*Judicial Framework and Independence*) i Co – wskaźnik wolności od korupcji (*Corruption*). Miejsca w górnej części tabeli wskazują indeks dla kraju dla danej grupy częściowej w kategorii „wolny” (*Free*), a miejsca w dole tabeli ukazują indeks dla kraju dla danej grupy częściowej w kategorii „brak wolności” (*Not Free*).

Tabela 6.2. Średnia indeksu wolności według kategorii badawczych w państwach transformujących systemowo, stan na 2014 r.

Kraj	DS	EP	CS	IM	NGOV	LGov	JFI	Co
Słowenia	5,07	5,5	5	4,75	5	5,5	5,25	4,5
Estonia	5,04	5,25	5,25	5,5	4,75	4,5	5,5	4,5
Łotwa	4,93	5,25	5,25	5	5	4,75	5,25	4
Polska	4,82	5,75	5,5	4,5	4,5	5,5	4,5	3,5
Czechy	4,75	5,75	5,25	4,25	4	5,25	5,25	3,5
Litwa	4,64	5	5,25	4,75	4,25	4,5	5,25	3,5
Słowacja	4,39	5,5	5,25	4,25	4	4,5	4	3,25
Węgry	4,04	4,75	4,75	3,5	3,25	4,25	4,5	3,25
Bułgaria	3,75	4,75	4,75	3	3,25	4	3,75	2,75
Rumunia	3,54	4	4,5	2,75	3,25	4	3,25	3
Serbia	3,36	3,75	4,75	3	3,25	3,5	2,5	2,75
Chorwacja	3,32	3,75	4,25	3	3,5	3,25	2,5	3
Czarnogóra	3,14	3,5	4,25	2,75	2,75	3,75	3	2
Macedonia	3	3,75	3,75	2	2,75	3,25	2,75	2,75
Albania	2,82	3	4	3	2,25	3,5	2,25	1,75
Bośnia	2,57	3,75	3,5	2,25	1,25	2,25	2,75	2,25
Gruzja	2,32	2,5	3,25	3	1,5	1,5	2	2,5
Mołdawia	2,14	3	3,75	2	1,5	1,25	2,25	1,25
Ukraina	2,07	3	4,5	2,75	1	1,5	1	0,75
Kosowo	1,86	2,25	3,25	1,25	1,5	2,25	1,5	1
Armenia	1,64	1,25	3,25	1,25	1,25	1,25	1,5	1,75
Rosja	0,71	0,25	1,25	0,75	0,5	1	1	0,25
Azerbejdżan	0,32	0	0,5	0,25	0,25	0,5	0,5	0,25
Białoruś	0,29	0	0,5	0,25	0,25	0,25	0	0,75

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Freedom House

Z powyższej analizy wynika, że w grupie skonsolidowanych demokracji o charakterze wolnościowym są tylko dwa kraje, które wszystkie indeksy mają w kategorii *Free* (Słowenia i Estonia), a w dwóch krajach (Estonia i Łotwa) wskaźniki zaniżają korupcja (Łotwa) oraz korupcja i brak wolności wyborów, jak też oligarchiczne działania władzy samorządowej (Łotwa). W Polsce, plasującej się na czwartym miejscu, bardzo wysoki jest wskaźnik korupcji (3,5), a trzy kategorie są na granicy wolności i jej braku z indeksem 4,5 (niezależność mediów, sprawowanie w sposób demokratyczny władzy przez rząd krajowy i niezawisłość sądów). Podobne do Polski indeksy w tychże kategoriach mają Czechy i Litwa, a poważne problemy w tych samych kategoriach ma Słowacja.

Na Węgrzech, na osiem badanych podkategorii, tylko trzy są na granicy istnienia wolności: 1) nieskrępowane wybory polityczne (4,75); 2) społeczeństwo obywatelskie (4,75) oraz 3) niezawisłość sądów (4,5). Pozostałe podkategorie wskazują zaś na brak wolności. W pozostałych krajach indeksy w badanych wyżej kategoriach wskazują brak wolności.

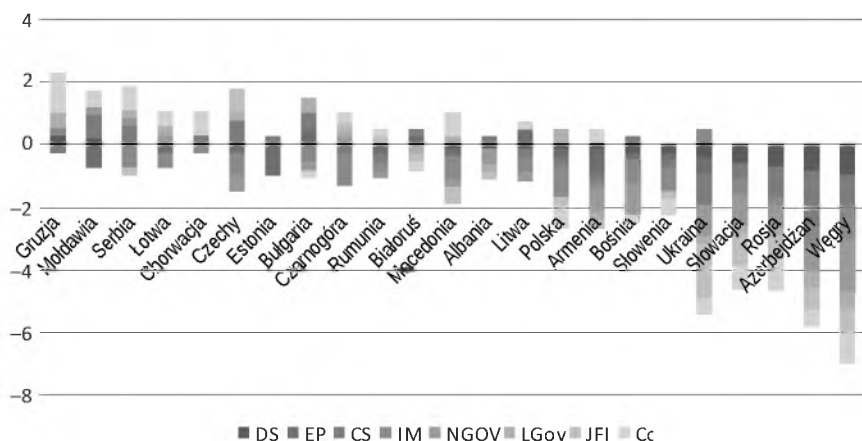
Z tabeli 6.2 wynika, że największym problemem państw w transformacji są: 1) korupcja; 2) niedemokratyczne zachowania rządów sprawowanych z mandatu publicznego; 3) brak wolności mediów i 4) brak niezawisłości sądów.

W celu przeprowadzenia analizy cząstkowej, w przyjętym horyzoncie czasowym 2006–2015, zmienne uszeregowano według przyrostów cech, co przedstawiono w tabeli 6.3.

Tabela 6.3. Przyrosty składowych indeksów wolności w badanych kategoriach w państwach transformujących systemowo dla lat 2006–2015

Kraj	DS	EP	CS	IM	NGOV	LGov	JFI	Co
Łotwa	0,07	-0,25	0	-0,5	0,25	0,25	0	0,5
Chorwacja	0,07	0	0,25	-0,25	0	0	0	0,75
Czechy	0,04	-0,25	0,75	-0,75	-0,5	0,25	0,75	0
Estonia	0	-1	0,25	0	0	0	0	0
Bułgaria	-0,07	0,5	0,5	-0,5	-0,25	0,5	0	-0,25
Rumunia	-0,07	-0,25	-0,25	-0,25	-0,25	0	0,25	0,25
Litwa	-0,15	0,5	-0,25	-0,5	-0,25	0	0	0,25
Polska	-0,18	-0,25	-0,25	-1	0	0,5	-0,5	-0,5
Słowenia	-0,25	-0,25	-0,25	-0,75	0	0	-0,25	-0,5
Słowacja	-0,61	0	-0,5	-0,5	-1	-0,25	-1	-0,75
Węgry	-1	0	-1	-1	-1,75	-0,5	-0,75	-1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Freedom House

Wykres 6.3. Przyrosty i spadki składowych indeksów wolności w badanych kategoriach w państwach transformujących systemowo dla lat 2006–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Freedom House

Analiza powyższych danych pozwala stwierdzić, przede wszystkim, występowanie cechy odwrótu krajów transformujących systemowo od pozytywnych czynników wolnościowych w rozumieniu Berlina. Jedynie Gruzja, Mołdawia i Serbia w danym horyzoncie czasowym 2006–2015 wykazywały większość dodatnich przyrostów badanych cech wolności pozytywnej. W Gruzji w zakresie wolności negatywnej najbardziej wzrosły walka z korupcją i samorządowość, ale zmalał indeks społeczeństwa obywatelskiego, co ogranicza wolność pozytywną. W Mołdawii zaś wzrosło społeczeństwo obywatelskie i walka z korupcją, ale zmalała demokratyczność przeprowadzanych wyborów i sprawowanych rządów. W Serbii najbardziej wzrosła walka z korupcją i społeczeństwo obywatelskie, ale zmalała wolność mediów. Wszystkie wskaźniki wolnościowe w podkategoriach spadły w czterech z analizowanych tu krajów (Węgry, Azerbejdżan, Rosji Słowacja), natomiast na Ukrainie spadły wszystkie wskaźniki poza społeczeństwem obywatelskim, którego indeks znacznie wzrósł. Oznacza to, że państwa transformujące systemowo w danej grupie badawczej wykazują silne wahania wzrostu i spadku badanych cech wolnościowych. Wyniki analizy przyrostowej dla 2015 r., przy 2006 = 100, przedstawiono w tabeli 6.4.

Tabela 6.4. Przyrosty indeksu wolności w krajach transformujących w latach 2006–2015

Kraj	DS	EP	CS	IM	NGOV	LGov	JFI	Co
Albania	-0,14	0	0,25	0	-0,5	-0,25	-0,25	0
Białoruś	-0,07	0,25	0,25	0	0	-0,25	-0,25	-0,25
Bułgaria	-0,07	0,5	0,5	-0,5	-0,25	0,5	0	-0,25
Chorwacja	0,07	0	0,25	-0,25	0	0	0	0,75
Czarnogóra	-0,07	0	-0,25	-1	0,25	0,25	0,25	0,25
Czechy	0,04	-0,25	0,75	-0,75	-0,5	0,25	0,75	0
Estonia	0	-1	0,25	0	0	0	0	0
Gruzja	0,28	0	-0,25	0,25	0	0,5	0	1,25
Litwa	-0,15	0,5	-0,25	-0,5	-0,25	0	0	0,25
Łotwa	0,07	-0,25	0	-0,5	0,25	0,25	0	0,5
Macedonia	-0,11	-0,25	0	-0,75	-0,25	0,25	-0,5	0,75
Mołdawia	0,21	-0,75	0,75	0	0,25	0	0	0,5
Polska	-0,18	-0,25	-0,25	-1	0	0,5	-0,5	-0,5
Rumunia	-0,07	-0,25	-0,25	-0,25	-0,25	0	0,25	0,25
Serbia	0,11	0	0,5	-0,75	0,25	0,25	-0,25	0,75
Słowacja	-0,61	0	-0,5	-0,5	-1	-0,25	-1	-0,75
Węgry	-1	0	-1	-1	-1,75	-0,5	-0,75	-1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Freedom House

Z tabeli wynika, że indeks demokracji najbardziej wzrósł w Gruzji (0,28), Mołdawii (0,21) i Serbii (0,11); w stagnacji jest (wartości zerowe i odchylenie w granicach błędu statystycznego) na Łotwie, w Chorwacji, Czechach, Estonii,

Bułgarii, Czarnogórze, Rumunii i na Białorusi. W tych krajach, przyjmując poziom istotności $\alpha = 0,05$, system nie zmienia się od 2006 r. lub zmiany te mieszczą się w kategoriach błędu statystycznego. W Polsce indeks wolności i demokracji spadł (–0,18 pkt), a wpływ na to miały spadki w następujących pięciu spośród siedmiu badanych podkategorii: niezależność mediów (–1), niezawisłość sądów (–0,5), wolność od korupcji (–0,5), nieskrępowane wybory polityczne (–0,25) i społeczeństwo obywatelskie (–0,25).

Spadki we wszystkich kategoriach najbardziej widoczne są na Węgrzech (–7 pkt), w Azerbejdżanie (–5,82), Rosji (–4,68) i na Słowacji (–4,61). Są to kraje szybkiego odwrótu od idei wolnościowych i demokracji (Węgry i Słowacja) oraz wzrostu autorytaryzmu (Azerbejdżan i Rosja). Na Ukrainie spadek indeksu demokracji jest równie duży jak w Rosji (–4,93), ale – w odróżnieniu od Rosji – wzrosła tam niezależność mediów (0,5).

Drugą grupę krajów (o indeksie spadku powyżej 2) stanowią: Słowenia (–2,25), Bośnia i Hercegowina (–2,25) oraz Armenia (–2,18) i Polska (–2,18). W krajach tych notuje się odwrót od demokracji (Słowenia i Polska) i wolności, zaś w Armenii – konsolidowanie reżimu autorytarnego. Spadek indeksu wolności w Polsce notuje się od 2006 r. (wówczas rządy sprawowały partie prawicowe i skrajnie prawicowe¹³).

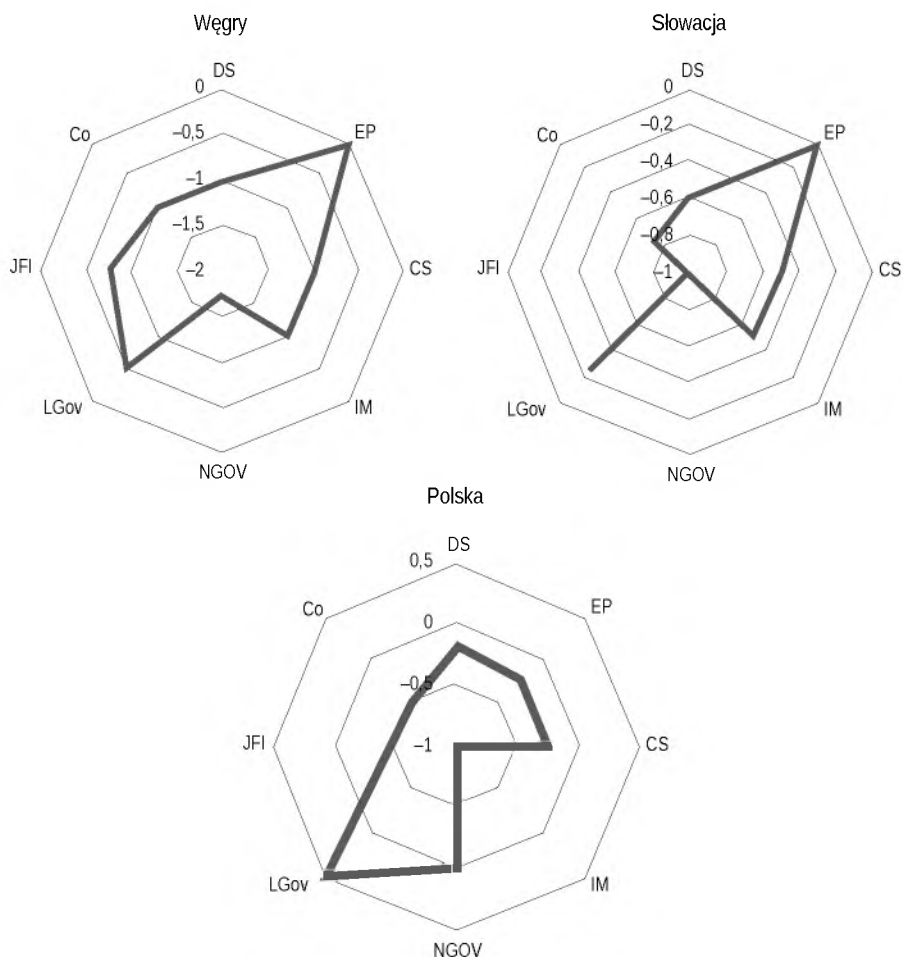
Liderem pozytywnych zmian jest w badanej grupie państw Gruzja (wzrost o 2,03 pkt), za nią plasują się Mołdawia (0,96) i Serbia (0,86). Przyrosty zmian w pozostałych państwach mieszczą się zaś w granicach błędu statystycznego.

Wyniki analizy przyrostowej badanych cech nie są zaskakujące dla badacza obserwującego scenę polityczną państw Europy, a najwyższy wskaźnik spadku cech wolnościowych na Węgrzech nie tylko potwierdza węgierski odwrót od demokracji, ale też wskazuje, że nie jest to proces, który jakoby zapoczątkował rząd Viktora Orbána i parlamentarzystów z partii Fidesz i KDNP, jak się powszechnie twierdzi w literaturze, lecz że ten proces trwa na Węgrzech od co najmniej 10 lat. Spadki w indeksie pozytywnych wolności politycznych i wzrost negatywnych są stałe od 2006 r. Społeczeństwo węgierskie zatem wykazuje odwrót od idei wolnościowych albo nie jest w stanie ich zaimplementować ze względu na uwarunkowania prawne w rozumieniu Locke’a i Hayeka, korzyści ze sprawowanej władzy w rozumieniu Arystotelesa, ugruntowuje oligarchię, bądź nawyki instytucjonalne, w rozumieniu Veblena, przeczy ideom wolnościowym w społeczeństwie. Prawdopodobnie jednak wszystkie wymienione czynniki łącznie powodują, że w kraju tym zachodzi warunek Hayeka-Friedmana. Należy się zatem spodziewać, że na Węgrzech wzrastać będzie ranga paré antysystemowych, to

¹³ Największe spadki w indeksie wolności odnotowano za rządów Kazimierza Marcinkiewicza (PiS – Samoobrona – LPR, od 31 października 2005 r. do 10 lipca 2006 r.) i Jarosława Kaczyńskiego (PiS – Samoobrona – LPR, od 14 lipca 2006 r. do 5 listopada 2007 r.). Stagnacja polityczna (spadek i wzrost w granicach błędu statystycznego) nastąpiła za rządów koalicji PO – PSL (Donalda Tuska od 16 listopada 2007 r. do 11 września 2014 r. oraz Ewy Kopacz od 11 września 2014 r. do dnia pisania tego tekstu).

znaczy takich, które podważają system polityczny, w jakim funkcjonuje państwo w swoim europejskim otoczeniu. Fakt, że nie są to cechy jednostkowe tylko dla Węgier, lecz regionalne (Słowacja i Polska), może w przyszłości spowodować znaczne zmiany w regionie Europy Środkowo-Wschodniej i doprowadzić do tyranii w sensie Arystotelesa i Hayeka-Friedmana, czego potwierdzeniem mogą być wykresy zamieszczone poniżej.

Z wykresu 6.4 wynika, że drugim po Węgrzech państwem w grupie UE13, w którym występują podobnie ukierunkowane tendencje zmian o charakterze anty-wolnościowym, jest Słowacja i te dwa kraje – Węgry i Słowacja – mogą ewoluować razem. W Polsce, w porównaniu do Węgier i Słowacji, najbardziej spadkowy jest indeks wolności mediów, niezawisłości sądów i korupcja. Zestawienie badanych cech dla Węgier, Słowacji i Polski zamieszczono w tabeli 6.5 i na wykresie 6.5.

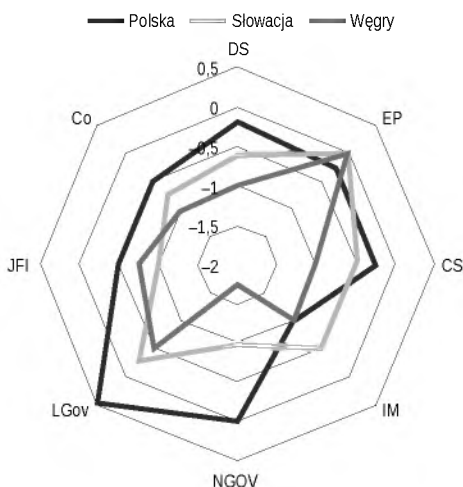
Wykres 6.4. Spadek wartości wolnościowych na Węgrzech, Słowacji i w Polsce w latach 2006–2015

Źródło: opracowanie własne

Tabela 6.5. Zestawienie spadków cech wolnościowych w Polsce, na Węgrzech i Słowacji w 2014 r.

Kraj	DS	EP	CS	IM	NGOV	LGov	JFI	Co
Polska	-0,18	-0,25	-0,25	-1	0	0,5	-0,5	-0,5
Słowacja	-0,61	0	-0,5	-0,5	-01	-0,25	-1	-0,75
Węgry	-1	0	-1	-1	-1,75	-0,5	-0,75	-1

Źródło: opracowanie własne

Wykres 6.5. Nakładanie się spadków cech wolnościowych w Polsce, na Węgrzech i Słowacji

Źródło: opracowanie własne

Z podanych wyżej danych oraz z rezultatu wyborów prezydenckich w Polsce w 2015 r. (wygrał Andrzej Duda z PiS) wynika, że Polska może wejść na ścieżkę zmian podobnych do tych, jakie zachodzą na Węgrzech i na Słowacji, tworząc wspólnie z tymi państwami antywolnościową i mocno opartą na wartościach religijnych enklawę wewnątrz UE.

Należy też zwrócić uwagę na nasilenie się cech antywolnościowych w Rosji, Azerbejdżanie, Armenii i na Ukrainie, przy czym na Ukrainie zwiększają swą rangę niezależne media i to one dziś kształtują opinię publiczną w aspekcie wartości wolnościowych. Analiza zawartości mediów ukraińskich może wskazać kierunek przyszłych zmian politycznych i wolnościowych w tym kraju mimo panującej tam sytuacji wojennej.

W państwach transformujących systemowo, ujętych jako grupy badawcze, najbardziej spadły następujące indeksy wolnościowe: wolności mediów (-046), demokratycznych rządów krajowych (-0,27) i niezależności sądów (-0,24), a wzrosła walka z korupcją (+0,11), co pokazano w tabeli 6.6.

Tabela 6.6. Przyrosty cech wolnościowych w UE13, B6 i EW7 w latach 2006–2014

Kraj	DS	EP	CS	IM	NGOV	LGov	JFI	Co
UE13	–0,115	–0,125	0,025	–0,5	–0,2	0,125	–0,075	–0,025
B6	–0,08	–0,125	0,125	–0,8125	–0,1875	0,1875	–0,125	0,375
EW7	–0,24143	–0,25	–0,46429	–0,07143	–0,42857	–0,14286	–0,53571	0
średnia	–0,14548	–0,16667	–0,10476	–0,46131	–0,27202	0,056548	–0,24524	0,116667

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z tabeli 6.6 w grupie EW7 państw transformujących spadły indeksy niezawisłości sądów (–0,53), społeczeństwa obywatelskiego (–0,46) oraz demokratycznych rządów (–0,42), przy czym żaden wskaźnik wolnościowy nie wzrósł poza granice błędu statystycznego. W państwach B6 również najbardziej spadł indeks wolności mediów (–0,81), a wzrósł wolności od korupcji (0,37). W krajach transformujących UE13 także najbardziej spadł indeks wolności mediów, a nieznacznie wzrósł wskaźnik samorządowości. Oznacza to, że zmiany systemowe i zmiany instytucjonalne o charakterze wolnościowym przebiegają w państwach transformujących w rytm argentyńskiego tanga. W okresie przełomowym (lata 90. XX w.) państwa te dokonały przeskoku wolnościowego, a teraz cofają się o jeden krok, zamiast rozszerzać zachowania wolnościowe, o których pisał Locke.

■ Podsumowanie

W podsumowaniu badań należy stwierdzić, że na dzisiejszej mapie wolności politycznych Europy tworzą się enklawy wolności i zniewolenia. Są to zmiany dynamiczne. Nie można wyznaczyć linii ciągłej, jak jeszcze 30 lat temu, i stwierdzić, gdzie leży granica między wolnością i brakiem wolności politycznych w Europie. Na indeksach wolności traci część dotychczasowych jej piewców (Francja), a zyskują dawne reżimy totalitarne i autorytarne (Estonia, Litwa, Łotwa) Widać też wyraźne ogniska tych zmian. Wyodrębnia się w tzw. Europie Zachodniej grupa państw, która traci na wskaźnikach wolnościowych (Grecja, Włochy, Hiszpania, Portugalia) i, biorąc pod uwagę hipotezę Hayeka-Friedmana, nie dziwi, że kraje te przechodzą również ostre kryzysy społeczne i gospodarcze.

W grupie państw o rosnących wskaźnikach wolności wybijają się skandynawskie: Norwegia, Szwecja, Finlandia, Dania i one też stanowią czołówkę wolności politycznych świata.

Doliną zniewolenia są natomiast kraje byłego ZSRR, które przyjęły niedemokratyczną linię rozwoju i są to: Białoruś, Rosja, Azerbejdżan i Armenia.

Bibliografia

- Aboubacar D., Sylwester K. (2014). *Bureaucratic Competition and Public Corruption: Evidence from Transition countries*. „European Journal of Political Economy”, 35, s. 75–87.
- Arystoteles (2006). *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz. Warszawa: PWN.
- Arystoteles (2007). *Etyka Nikomachejska*, tłum. D. Gromska. Warszawa: PWN.
- Berlin I. (1958). *Two Concepts of Liberty*, „The Democracy Reader”. [wyd. pol. 1991] *Dwie koncepcje wolności i inne eseje*, tłum. H. Bartoszewicz. Warszawa: Res Publica.
- Berlin I. (2002). *Liberty: Incorporating ‘Four Essays on Liberty’*. Oxford University Press. [wyd. pol. 1994] *Cztery eseje o wolności*, tłum. H. Bartoszewicz. Warszawa: PWN.
- Dassa K.D. (2008). *More Freedom, Less Terror? Liberalization and Political Violence in the Arab World*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Dawson J.W. (2003). *Causality in the Freedom–growth Relationship*, „European Journal of Political Economy”, 19, s. 479–495.
- Easton D. (1965). *Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Feeley M., Karpik L., Halliday T.C. (2007). *Fighting for Political Freedom: Comparative Studies of the Legal Complex and Political Liberalism*, Oxford: Oñati International Series in Law and Society.
- Fleming J.E., Levy J.T. (2014). *Foot Voting, Federalism, and Political Freedom*, „Federalism and Subsidiarity”: NOMOS LV, s. 83–119.
- Friedman M. (1962). *Capitalism and Freedom*. [Rep. 2002] Chicago: University of Chicago Press.
- Friedman M. (1993). *Polityka i tyrania*, tłum. L. Czuptyniak. Łódź: Heuros.
- Friedman M. (2002). *Preface* [w:] J. Gwartney, R. Lawson (red.), *Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report*. Vancouver: Fraser Institute, s. xvii–xxi.
- Friedman M., Friedman R. (1980). *Free to Choose*. [Rep. 1990] San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, [wyd. pol. 1994] *Wolny wybór*, tłum. J. Kwaśniewski, I. Jakubczak. Sosnowiec: Panta.
- Friedman M., Friedman R. (1985). *Wolność ekonomiczna – wolność polityczna*, Rytm.
- Graeffa P., Mehlkop G. (2003). *The Impact of Economic Freedom on Corruption: Different Patterns for Rich and Poor Countries*, „European Journal of Political Economy”, 19, s. 605–620.
- Hahn S. (2009). *The Political Worlds of Slavery and Freedom* [w:] *The Nathan I. Huggins Lectures*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hayek F. (1939). *Freedom and Economic System*, [Rep. 1997] [w:] B. Caldwell (red.), *The Collected Works of F.A. Hayek, Socialism and War: Essays, Documents, Reviews*, t. 10. Chicago: University of Chicago Press, s. 189–211.
- Hayek F. (1944). *The Road to Serfdom*. [Rep. 1976] University of Chicago Press, Chicago. [wyd. pol. 1996] *Droga do zniewolenia*, tłum. K. Gurba i in. Kraków: Arcana.
- Hayek F. (2006). *Konstytucja wolności*, tłum. J. Stawiński. Warszawa: PWN.
- International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2015). Close-Up Media, www.sciencedirect.com (dostęp: 15.07.2015).
- Kinley D. (2013). *Finding Freedom in China: Human Rights in the Political Economy*, „Sur – International Journal on Human Rights”, 19, s. 143–156.
- Lawson R.A., Clark J.R. (2010). *Examining the Hayek-Friedman hypothesis on Economic and Political Freedom*, Elsevier: 12 March 2010, www.elsevier.com/locate/jebo.
- Locke J. (1992). *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau. Warszawa: PWN.
- Muir W.K. (2012). *Freedom in America*. Washington: CQ Press.
- O’Hagan T. (2015). *Freedom: Political* [w:] *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, t. 9, s. 398–403.

- Pareto V.(1896). *Cours d'économie politique*. [Rep. 1964] Genève: Droz, Google Books.
- Pareto V. (1921). *Trasformazione della democrazia*. [Rep. 1999] Roma: Editori riuniti.
- Pilch W. (2009). *Wolność we współczesnym świecie*, „Przegląd Zachodni”, 1, s. 15–38.
- Platon (1958). *Państwo*, tłum. W. Witwicki [w:] Platon, *Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg Praw*. Warszawa: PWN.
- Souffrant E.M. (2013). *Identity, Political Freedom, and Collective Responsibility: The Pillars and Foundations of Global Ethics*. New York: The Future of Minority Studies.
- Veblen Th. (1915). *The Theory of Business Enterprise*. New York: Charles Scribner's sons, Stanford Library, openlibrary.org.
- Veblen Th. (1971). *Teoria klasy próżniaczej*, tłum. J. Frentzel-Zagórska. Warszawa: PWN.
- Wapshott N. (2013). *Keynes kontra Hayek. Spór, który zdefiniował współczesną ekonomię*, tłum. R. Madejski. Warszawa: Wydawnictwo Studio EMKA.